

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIV, СВ. 2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремејић, др Живојин Сјанојчић, др Јелица Сјојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник
Предраг Пипер

БЕОГРАД
2018

ISSN 0350-185X, – Књ. 74, св. 2 (2018), стр. 185–198

УДК: 811.16'373.7

COBISS.SR-ID 271885580

DOI: <https://doi.org/10.2298/JF11802185K>

Примљено: 11. децембра 2017.

Прихваћено: 25. јуна 2018.

Оригинални научни рад

ПАВЕЛ П. КРЕЈЧИ*

Масариков универзитет

Филозофски факултет

Одејек за славистику

РЕГИОНАЛНИ И ЛОКАЛНИ ТОПОНИМИ У СРПСКОЈ, ХРВАТСКОЈ, БУГАРСКОЈ И ЧЕШКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ**

Компаративна метода омогућује нам долазак до интересантних закључака. У наведеним примјерима може се видјети да често постоји неки универзални модел фразеолошког израза који се користи у више националних заједница и који се разликује искључиво у топонимској компоненти (срп./хрв. *мирна X^{TOP}*, срп./хрв./буг. *џроћи као X^{ANTROP} на Y^{TOP}...*), с друге стране можемо да откријемо модел који је везан само за одређену националну заједницу, за њен језик, а који нема аналогије у другом, мада сусједном језику (буг. *X^{ANTROP} от Y^{TOP}* у смислу „не знам ко“). Топонимска компонента (или то што она представља) може бити у директној мотивацијској вези са значењем фразема (*Косово*, *Chlumec*), гдје без одређеног културно-историјског образовања или знања није могуће неке фраземе правилно тумачити. И на крају, топонимска компонента може и да нема никакве везе са значењем фразема у којем се налази – то је био примјер чешке синтагме *vrabci z Čech* и бугарске синтагме *кум Душан от Ниш*.

Кључне ријечи: српска фразеологија, хрватска фразеологија, бугарска фразеологија, чешка фразеологија, фраземи с топонимском компонентом.

Фраземи с топонимском компонентом формално су подврста фразема с онимским компонентама (као што су нпр. антропоними,

* pkrejci@phil.muni.cz

** Овај чланак је био начињен на Масариковом универзитету у оквиру пројекта „Generační konflikt a jeho odraz ve slovanských literaturách, jazycích a kulturách“, број MUNI/A/0959/2015, који је подржан средствима намјенске подршке специфичних универзитетских истраживања које је пружио Министарство образовања, омладине и спорта Републике Чешке 2016. године.

етноними¹ и сл.), мотивацијски су, међутим, пуно ближи фраземима који садрже неку етнонимску компоненту или адјектоним (ктетик – *вавилонски/babilonski, турска* и сл.). Једни и други фраземи често одражавају различита историјска искуства локалног, регионалног или међународног карактера, затим стереотипе или предрасуде, а такве конотације се могу пројектирати до значења фразема као језичке цјелине.

Наш циљ је да анализирамо мотивацијску и семантичку партиципацију топонимске компоненте на фразеолошком значењу у изабраним фраземима с компонентама регионалног и локалног значења компарирајући примјере из српске, хрватске, бугарске и чешке фразеологије.

Што се тиче језичког материјала, ослањали смо се углавном о постојеће рјечнике чешке, хрватске, српске и бугарске фразеологије: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: 1 – Přírodnání; 2 – Výrazy neslovesné; 3 – Výrazy slovesné* (Франтишек Чермак и др., 2009), *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (Жељка Финк-Арсовски и др., 2006), *Hrvatski frazeološki rječnik* (Антица Менац, Жељка Финк-Арсовски и Радомир Вентурин, 2014), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Јосип Матешаић, 1982), *Фразеолошки речник српског језика* (Ђорђе Оташевић, 2012), *Идиоми у српском језику* (Тања Миленковић, 2006), *Фразеологичен речник на бугарскиј език I, II* (Кети Ничева, Сијка Спасова-Михајлова и Кристалина Чолакова, 1974–75), *Нов фразеологичен речник на бугарскиј език* (Кети Анкова-Ничева, 1993), *Малък фразеологичен речник на бугарскиј език* (Врбан Ватов, 1999) и *Фразеологичен речник на бугарскиј език* (Мира Ничева, 2002).

1. ФРАЗЕМИ С ТОПОНИМСКОМ КОМПОНЕНТОМ РЕГИОНАЛНОГ ЗНАЧЕЊА

1.1. Групу топонима од регионалног значења можемо да отворимо с фраземима из српскохрватског подручја који имају општу структуру *и/џа мирна [регион f.]*. На позицији хоронимске компоненте смо успјели да пронађемо три варијанте: *Босна, Бачка* и *Крајина*. Коришћени рјечници се не слажу у томе какав фразем с којом компонентом је ушао у њихов састав. Рјечник Јосипа

¹ Етноними се у бугарском језику не схватају као властита имена, према бугарским правописним правилима се пишу с малим почетним словом.

Матешића садржи јединице с *Босном*, *Бачком* и *крајином* (с малим почетним словом) (ФРХСЈ: 38, 9, 274) те њихово значење објашњава као „sve је u redu, stvar је u redu“. Антица Менац и др. нуде само фразем *i mirna Bosna* „и све је u redu, i tu prestaje svaka diskusija, i stvar је завршена“ (ХФР: 46), Ђорђе Оташевић пак само фразем *u/ua mirna Бачка* „и све је у реду, све ће бити у реду“ (ФРСЈ: 34, види такође Тања Миленковић – ИСЈ: 148). Резултати изгледају као да је у српском језику увијек мирна само Бачка, у хрватском Босна, а само Матешићев „хрватски или српски“ има обје, односно све три јединице (које бисмо могли да примамо као лексичке варијанте).² Да бисмо сазнали више, погледали смо у корпусе српскога, односно хрватскога језика. Резултати су сљедећи:

СрпКор:

мирна Бачка 3 појаве, *мирна Крајина* 1 појава, *мирна Босна* 1 појава, и то још само у метајезичком смислу (*Ne kažem da je to bilo dobro, ali je funkcionisalo. Nije slučajna ona uzrečica „mirna Bosna“* – СрпКор).

ХрвКор:

mirna Bosna 16 појава, *mirna Krajina* 2 појаве, *mirna Bačka* без појаве.

Поглед у корпус је потврдио превагу варијанте с *Bosnom* у хрватској фразеологији и то да се варијанта с *Bačkom* у хрватском највјероватније не користи. Српски корпус је потврдио незнатну превагу варијанте с *Бачком*, но такође у једном примјеру потврдио појаву варијанте с *Босном*. Оба корпуса су дала такође потврду о трећој варијанти – с *Крајином*, коју садржи само Матешићев рјечник (примјер из српског корпуса: ... *su mi već odrasli, kći se udala, bog im dao svima i sreće i zdravlja, sad svak na svoju stranu, i mirna Krajina!* – СрпКор).

1.2. Хороним *Косово* је компонента присутна у два српска и хрватска фразема који се вежу за историјски догађај Друге косов-

² Из географске тачке гледишта ништа не подсјећа зашто би хороним *Босна* требао да мотивише само фразеологију код Хрвата, док хороним *Бачка* само фразеологију Срба – земља Босна је данас дио државе Босне и Херцеговине, у којој живе заједно с муслиманским Бошњацима Хрвати као и Срби; земља Бачка је, додуше, дио данашње Србије, но на западу се граничи с Хрватском и Хрвата у њој такође има.

ске битке (1448), коју је водио намесник угарске краљевине Јанош Хуњади („Сибинјанин Јанко“) против османске војске султана Мурата II. Пораз угарске војске је ушао у народну фразеологију у облику поредбеног фразема *ћровести се / ћроћи као Јанко на Косову* „provesti se vrlo loše, loše proći, nastradati“ (ФРХСЈ: 211, види такође ИСЈ: 202, ХФР: 191 или ХСРПФ: 198). Налази се у свим рјечницима српске или хрватске фразеологије (осим Оташевића). У другом „косовском“ фразему – *касно Јанко на Косово стиже* „zakasnio је *tko*, prekasno је stигао *tko*“ (ХФР: 191) – антропоним *Јанко* нема логике јер узрок историјске побједи Турака није било то да би Јанко „стигао касно“ јер је он био са својом војском на бојишту од самога почетка. Сигурно тога није била свјесна ни ауторица чланка с обећавајућим називом *Зашто се каже: Касно Јанко на Косово стиже* Оливера Стојимировић (*Експрес*, 16. јула 2016), јер у својем тексту, готово потпуно преузетом из википедије, говори доста о Сибинјанину Јанку и о Другој косовској бици, но одговор на питање у наслову „зашто се то онда тако каже“ читалац ионако не добија. Можда ту долази до неке врсте помјешања или укрштања историјских лица и њених народних слика и представа – Сибинјанина Јанка и Марка Краљевића (види о томе кратку анегдотску „клиничку слику“ Слободана Симића *Касно* објављену у дневнику *Данас* 21. октобра 2015). Семантички аналогичан првome фразему је бугарски фразем *закъсал съм като (крали) Марко на Косово (поле)* „в много тежко, безизходно положение съм“ (ФРБЕ: 107), скраћени облик *като Марко на Косово поле* с објашњењем „за изпадане в много затруднено положение“ наводи Ватов (МФРБЕ: 107). Историјска инспирација овог поредбеног фразема је наравно она прва битка на Косову пољу (1389) и учешће историјског лица – Марка Краљевића (буг. *крали Марко*) – у њој. Фразем *наћрави се / оћвори се Косово* „napravi se lom, tučnjаva“ (ФРХСЈ: 264) садржи компоненту *Косово* само као метафору за борбу или битку.

1.3. Поредбени фразем *vypravovat se jako vrabci z Čech* „složitě a v podstatě zbytečně dlouho se oblékat, připravovat věci s sebou a stále nechtěně oddalovat svůj odchod, popř. zdržovat druhého“ (СЧФИ-П: 393) и његово поједностављено фразеолошко значење „радити нешто (у овом случају облачити се, спремати се за одлазак) врло лагано, споро“ с коришћеном топонимском компонентом

Ћешу (ужа Чешка, Бохемија) нема никакве везе, никакве мотивације овдје нема. Десна страна поређења још садржи име једне од најпознатијих врста птица (врабац) која може да буде дио већег броја фразема, но опет без изразитијег логичког односа с фразеолошким значењем. Наведени поредбени фразем би могао на први поглед подсјећати на скупљање врабаца прије њиховог селења у јесен, међутим, домаћи врабац (*Passer domesticus*) није птица селица (види нпр. Дунгел – Худец 2001: 220), стога оваква мотивација не долази у обзир.

1.4. Слиједећи поредбени фразем *обилазији/залазији као киша око Крагујевца* „околишати, заобилазити суштину у говору, причи“ (ФРСЈ: 300) упућује на вјероватно историјско метеоролошко искуство Срба с Крагујевцем као мјестом гдје ријетко пада киша. Мотивација десне стране поређења, која садржи ојконим, врло је важна да би се правилно схватио значај фразема. Примјери из корпуса (СрпКор):

... novinama stoji, uz ostalo, i pitanje zašto selektorica i prošle i ove godine obigrava kao kiša oko Kragujevca i ne dovodi zaista najbolje srspe predstave, ako joj to nalaže osnovna povelja Festivala i položaj...

– каже Луčić. Mirjana Sretenović „Joakimfest“ ubuduće od grada do grada. Kao kiša oko Kragujevca. Odlučeno da naredni pozorišni festival umesto u Kragujevcu bude održan u Kruševcu zbog samovlasnog...

... akciju prikupljanja milion potpisa za vanredne parlamentarne izbore. I čuti, to jest, kao kiša oko Kragujevca uvija i obilazi oko svih vrućih političkih tema. Od Srebrenice, preko Haga, do NATO-a...

Један други значајни српски град представља компоненту бугарског вербалног фразема *търся кум Душан от Ниш* диал. подигр. „искам да намеря някого, без да знам почти нищо за мястото, където той живее, без да знам добре и името му“ (ФРБЕ II: 427). Ојконим *Ниш* овдје нема директне везе са семантиком фразема, у структури овог фразема га можемо више схватати као симбол нечега шта је – гледано очима сусједног народа – познато, но ипак далеко. Његова позиција је онда слична позицији хоронима *Ћешу* (види горе).

1.5. Наредна три фразема садрже хидронимску компоненту: *Дрина, Марица и Дунав*. Српски глаголски фразем *изводији*

криве Дрине „глупирати се, лудирати се, понашати се неозбиљно, детињасто“ (ФРСЈ: 245) не показује недвојбену мотивацијску везу између хидронима *Дрина* и фразеолошког значења, можемо више да говоримо о упоређивању критизованог понашања (необичног, на свој начин хаотичног) и изразитог кривудања ријеке Дрине. Значење српског фразема **исправљати/исправити криву Дрину** „покушати/покушавати решити оно што је немогуће, што превазилази нечије моћи, узалуд настојати да се исправи нека укореењена неправда, нелогичност и сл.“ (ФРСЈ: 245, 372) повезано је уз слику немогућности реализације нечега што саопштава унутрашња форма фразема. Исто као у горенаведеном примјеру с Дрином, и овдје се алудира на изразито кривудање ове ријеке.

Специфичну семантику има трећи српски фразем с хидронимском компонентом – **бацити/бацајти нешто у мујну Марицу** „1. узалуд потрошити/трошити нешто“ или „2. неповратно изгубити нешто“ (ФРСЈ: 32). Фразем описује стање када се неко нашао у тешком положају због некаквог губитка. Интересантно је што је хидроним *Марица* име ријеке која се не налази на подручју Србије.³ С друге стране, Марица се веже уз један значајни историјски догађај – Битка на Марици (или такође код Черномена, 1371); тада је војска Отоманског царства победила пуно снажније обједињене војске Срба, Бугара, Угара, Влаха и Молдаваца. Придјев *мујна* овдје још више појачава негативан предзнак.

Бугарски фразем с реченичном структуром **накрај Дунав(а) власите се давят** се користи, „за да се подчертае, че някой, в самия край на никакво трудно начинание, не е успял да издържи и не е могъл да постигне желания и очакван резултат“ (ФРБЕ: 203). Тешки услови су онда били готово преодољени, но т. зв. посљедњи корак није био учињен и коначан ефекат таквог понашања је негативан.

1.6. Оронимске компоненте у структури биномијала се налазе у чешком фразему **od Šumavy k Tatrám** „vyjádření, že nějaká činnost se týkala území bývalé Československé republiky od jednoho konce na druhý“ (СЧФИ-ВН: 352). Ороними метафорички одређују територију Чехословачке, стога се фразем може користити само за регио-

³ Ријека Марица извире на источном дијелу планине Рила и тече према истоку. Приближно код турског града Дринопола (Edirne) обраћа се према југу и улијева се у Егејско море.

нално одређење једног јединственог конкретног подручја.⁴ Фразем је анализирао С. Утјешени (1969), који је, између осталог, забиљежио нетачности у вези с „крајњим“ тачкама тог одређења (планина Шумава се налази на југозападу Чешке, међутим, Татре су на сјеверу централног дијела Словачке): „Stále více nám v něm však vadí, že [фразем – бил. ПК] jaksi pomíjí celé východní Slovensko. Nesmíme ovšem zapomenout na to, že ví-li dnes každý český školák dobře o Dukle a Vihorlatu, v dobách, kdy bylo Slovensko jen uherskou Horní zemí, nedohlédli naši otcové zpravidla dál než k Dunaji a k těm Tatrám. A je třeba mít na paměti i to, že Tatry byly dlouho do 19. století i synonymem názvu Karpaty. (...) Ať v širším, nebo v užším pojetí mohly Tatry vždy zároveň znamenat celé Slovensko (podobně jako řeka Morava moravskou zem)“ (УТЈЕШЕНИ 1969: 213).

2. ФРАЗЕМИ С ТОПОНИМСКОМ КОМПОНЕНТОМ ЛОКАЛНОГ ЗНАЧЕЊА

2.1. Социјално неприхватљиво понашање може да се изрази помоћу фразема *биџи зрео за лудницу* или за *џсихијаџрију*. Конкретизацијом прилошке ознаке за мјесто властитим именом града, градића или дјела града о којем се зна да се у њему налази психијатријска клиника или болница добијамо синтагме попут *зрео за Стенјевац*, с чешћом кајкавском фонетском варијантом *Стенјевац* (види ХрвКор), „lud, poludio, nenormalan“ (ФРХСЈ: 645), или *зрео у Врапче* „neuravnotežen, u lošem psihičkom stanju, psihički bolestan“ (ХФР: 299). Ради се у ствари о једној те истој болници која се налази у загребачком дјелу Врапче, који административно припада градској четврти Подсусед-Врапче. Стењевец је сусједна градска четврт (с југа). Да бисмо објаснили зашто код Матешића имамо само Стењевец, а код Менац и др. само Врапче, употријебићемо цитат из историје клинике: „Zavod za umobolne Stenjevec, odnosno Psihijatrijska bolnica Vrapče, a od 2011. godine Klinika za psihijatriju Vrapče nije nastala slučajno (...)“, и даље: „Zavod za umobolne Stenjevec, odnosno Klinika za psihijatriju Vrapče, sagrađena je, nakon tridesetogodišnjih rasprava i priprema, 1878/79. godine. (...) O otvaranju Zavoda nema nekih zabilješki. Jedino su dnevne novine (Narodne

⁴ Види нпр. назив изложбе коју је организовао Регионални музеј у граду Чешки Крумлов *Od Šumavy k Tatrám. Historické lidové kroje Československa* (<http://www.muzeumck.cz/wp-content/uploads/2014/07/TZ-Od-Šumavy-k-Tatrám-1.pdf>).

novine, Obzor i Agramer Zeitung) pisale da su iz «ludničkog razdjela Opće bolnice braće milosrdne u Zagrebu» prevezeni «omnibusima i fijakerima» umobolnici u «stenjevačku ludnicu».“ (*Osnutak i izgradnja Bolnice*, http://bolnica-vrapce.hr/web/?page_id=128, 20.03.2017).

Значи, оба ојконима су била у одређено доба дио званичног назива те здравствене установе. Стењевец је старије синекдохичко име те установе, а Врпче савремено име. У српским фразеолошким рјечницима нема аналогije овом типу фразема, нити СрпКор нуди такав тип фразема. Полазећи од претпоставке да није могуће непостојање таквог типа фразема, потврду наше хипотезе смо открили на Гуглу: *зreo за Соколац* (*Mnogi misle da je ludak ali i iza te njegove price stoji poruka. – Kakva poruka zivota ti?!!!! Lik je zreo za Sokolac.... Ili je poludio u sumi ili je poludio od epic metala!!!!* – 2008, <http://rs-metal.com/sve-i-svasta-19/gandor-lov-namocnu-nirdalu/10/?wap2> 19.03.2017) или *зreo за Ковин* (*ja sam cesto cuo u mladosti ranoj ,ti si bre zreo za kovin“ mislim da sad jesam hehehehehe* – с репликом *Pa Kovin ima naj poznatiju psihijatrisku ustanovu u Srbiji. Ali je mnogo vise drugih pozitivnih atributa po kojima bi trebalo da se zna za Kovin.* – 2013, <https://forum.bjbikers.com/index.php/?/topic/94620-kovin-03082013/> 19.03.2017).

У Ковину и у Сокоцу смјештене су психијатријске болнице. Тако Живослав Милорадовић (2017) за Ковин објашњава: „Várošica u južnom Banatu na obali Dunava. Poznata je po tome što je u njoj smeštena poznata psihijatrijska bolnica, tako da se reč Kovin koristi za označavanje nečijeg (problematičnog) mentalnog statusa. Reći za nekog da je zreo za Kovin, znači da je taj u najmanju ruku blesav ili čak i lud“ (<http://www.leksikon-yu-mitologije.net/kovin/> 19.3.2017), док се градић Соколац налази у Босни и Херцеговини, тачније у Републици Српској, административно припада граду Источно Сарајево.

У чешкој фразеологији овога типа чешки фразеолошки рјечник нуди двије прашке четврти – Бохнице и Катержинки. Обје су као компоненте у фраземима *patřit do Bohnic/Kateřinek* „být blázen, bláznit, chovat se nenormálně, nesmyslně, popř. i hroživě a nebezpečně (tj. zasloužit si nebo potřebovat internaci v ústavu)“ (СЧФИ-ВС: 52), *utéct z Bohnic/Kateřinek* „být nerozumný, bláznivý; chovat se nesmyslně, (jakoby) nerozumně, bláznivě“ (ibid.) и *je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic* „být podivně, nevhodně nebo nedostatečně a směšně oblečen; nebýt zcela oblečen nebo zapnut a působit divně,

bláznivě; chovat se, mluvit, pohybovat se podivně, nejasně, trhavě a směšně nápadně“ (ibid.) – значење овога фразема више не изражава само начин понашања него може бити нпр. повезано с чудном одјечом.

Последњи фразем који садржи овај тип топонимских компонента јесте *dostat se / přijít do Bohnic/Kateřinek* „být odvezen, zavřen do blázince (např. v pražské čtvrti Bohnice); být nuceně internován v ústavu pro choromyslné“ (СЧФИ-ВС: 52). Међутим, његово значење је према рјечнику друго – *Bohnice* или *Kateřinky* овдје су или синекдоха психијатријске болнице која се у њима налази, или метафора психијатријске болнице у општем смислу.

Док се у хрватским и чешким фраземима овога типа психијатријска болница или клиника налази у неком одређеном дијелу главнога града (Бохнице, Катержинки, Врапче, Стењевец), у српским фраземима које смо успјели да укључимо у нашу анализу име такве установе представља самостални, мада мали градић (Ковин, Соколац).

2.2. У бугарској фразеологији постоји неколико фразема који имају структуру [човјек] от [локација]: *Койчо от Беренде; Койчо от Койнаре (с кривото магаре)* шег. „неизвестно кой (употребљава се като отговор на въпроса „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо, или не знае)“ (ФРБЕ I: 530), *снаха ми Гюрга от Бутроинци* диал. подигр. „неизвестно кой (употребљава се като отговор на питането „кой е?“ , когато запитаният не знае или не иска да отговори направо)“ (ФРБЕ II: 324), *балдъза ми от Кестрич* жарг. грубо „неизвестно кой (употребљава се като отговор на въпрос „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо или не знае)“ (ФРБЕ I: 85). Њихово значење и ироничан предзнак резултати су контраста између тачног, адресног одређења (фразеолошки израз) које, међутим, описује некога неодређеног, непознатог (фразеолошко значење) – објашњење значења свих ових фразема зато почиње увјек исто (неизвестно кой = непознато лице). Сви такође садрже стилски предзнак шале, ироније. У исту категорију фразема можемо сврстити и оне који саопштавају својим формално позитивним и конкретним начином негативан или неконкретан одговор (види нпр. чеш. *na svatýho Dyndy* = никада, слов. *na svätého Nikdy* = никада, сл. *na svetega Nikoli* = никада, хрв. *na sveto Nikdarjevo/Nikada* = никада, срп. *na светио Нигдарјево/Никад*, *на светиоџ Живка* = ни-

када, буг. *на свети Мук/Макавей* = никада) (види такође Добрикова 2014: 52–53, више о томе у српском језику види у Мршевић-Радовић 2008: 45–69).

2.3. Дијалекатски реченични фраземи *Да не идеш на Боевци* „да не једеш бой (заканително предупредение)“ (ФРБЕ I: 240, НФРБЕ: 314, цит. према Славелков 1889: 125)⁵ и *Да те не пратя на Плачковци!* „да не те накарам да плачеш (употребава се като закана)“ (ФРБЕ I: 245, НФРБЕ: 283) везани су уз имена сусједних насеља *Плачковци* и *Боевци* близу града Трјавна (НФРБЕ: 283, 315, цит. према Славелков 1889: 131).⁶ Њиховом комбинацијом је сложени реченични фразем *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци* „ще те бия и ще плачеш“ (НФРБЕ: 278) који, међутим, садржи топоним *Бойчевци*, а не *Боевци* као први ојконим. Коментар је исти (насеља *Бойчевци* и *Плачковци* се налазе у оквиру бугарског града Трјавна), но без икакве билјешке зашто се у овом случају у рјечницима налазе три облика (усп. НФРБЕ: 278, цит. према Славелков 1897: 219)⁷ и – као што даље наводимо – у савремености званично важи четврти. Претпостављамо да је овдје дошло до нетачности током билјежења пословица и других фразеолошких јединица, јер је други дио збирке припремио за издање након смрти П. Р. Славелкова његов син Иван П. Славелков. Вокалска алтернација у облицима *Боевци* и *Боювци* (у пословицама из првог дијела) није толико изразита, међутим, трећи облик *Бойчевци* већ садржи изразитије фонетско удаљавање. Дијалекатски реченични фразем *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци* ради игре с ријечима очигледно користи паронимију ојконима *Бойчевци* са именицом *бой* и *Плачковци* са именицом *плач*.

Што се тиче географских података, данашњи градић Плачковци је друго највеће насеље општине Трјавна и има отприлике

⁵ П. Славелков овдје само упућује на другу, семантички блиску одредницу: „*Да не идеш на Боевци*. – Виж: *Да не те пратя на Плачковци*“ (Славелков 2003: 242).

⁶ П. Славелков буквално наводи: „*Да та не пратя на Плачковци*. – Да та не направя да плачеш. *Боювци* и *Плачковци* – тревненски колиби, едно до друго“ (Славелков 2003: 249).

⁷ П. Славелков буквално наводи: „*Ще та пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци*. – т.е. *ще та бия и ще плачеш*. *Плачковци* и *Бойчевци* са тревненски колиби“ (Славелков 2003: 763).

двје хиљаде становника. Налази се јужно од града Трјавна, док су Бојчовци (Бойчовци) мало насеље које се налази источно од Трјавне; административно, међутим, припада сусједном Велико-трновском округу (општина Трјавна у том смислу припада Габровском округу). Због тога билјешка о непосредној близини обију насеља, коју можемо прочитати у збиркама Славевјекова и коју је преузела К. Ничева није сасвим тачна.

2.4. Једини фразем који додаје значењу „пропаст“ предзнак ироније и који својевремено садржи топонимску компоненту ојконимског а не хоронимског карактера, и локалног а не регионалног значења јесте *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce* „být úplně, popř. s výsměchem poražen; vůbec nic nezískat a dopadnout velmi špatně“ (СЧФИ-П: 318). Фразем је мотивисан реалним историјским догађајем: „[v] r. 1775 bylo u Chlumce nad Cidlinou poraženo největší povstání venkovského lidu východních Čech proti příliš kruté robotě“ (ibid.). Овај чешки фразем наводи такође ХСРПФ (с. 198) са значењем „loše proći, nastradati“ као еквивалентан српскоме и хрватскоме *ūrovесtии се / ūроћи као Јанко на Косову* и бугарском *подредя се / наглася се като Марко на Косово поле*. Као што се добро види из примјера, ови фраземи имају потпуно исту структуру, коју бисмо могли приказати овако: (Cd) – R [глагол^{perf.}] – с – Ct [човјек/људи + приједлог^{loc.} + локација].⁸

Компаративна метода омогућује нам долазак до интересантних закључака; у наведеним примјерима може се видјети да често постоји неки универзални модел фразеолошког израза који се користи у више националних заједница и који се разликује искључиво у топонимској компоненти (срп./хрв. *мирна X^{TOP}*, срп./хрв./буг. *ūроћи као X^{ANTROP}на Y^{TOP}...*), с друге стране можемо да откријемо модел који је везан само за одређену националну заједницу, за њен језик, а који нема аналогије у другом, мада сусједном језику (буг. *X^{ANTROP}от Y^{TOP}* у смислу „не знам ко“). Топонимска компонента (или то што она представља) може бити у директној мотивацијској вези са значењем фразема (*Косово, Chlumec*), гдје без одређеног културно-историјског образовања или знања није могуће неке

⁸ Cd = comparandum – није обавезни дио фразема, но јесте обавезни дио поредбене конструкције, добија се контекстом; R = relator – овдје глагол свршеног вида; с = comparator (као/као, като, јако); Ct = comparatum – синтагма која садржи топонимску компоненту.

фраземе правилно тумачити. И на крају, из изложеног могли смо видјети да топонимска компонента може и да нема никакве везе са значењем фразема у којем се налази – то је био примјер чешке синтагме *vrabci z Čech* и бугарске синтагме *кум Душан от Ниш*.

Литература

- ДОБРИКОВА 2014. DOBRÍKOVÁ, Mária. *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014.
- ДУНГЕЛ – ХУДЕЦ 2001. DUNGEL, Jan – HUDEC, Karel. *Atlas ptáku České a Slovenské republiky*. Praha: Academia, 2001.
- ИСЈ. МИЛЕНКОВИЋ, ТАЊА. *Идиомы у српском језику*. Алексинац: Атеље 63, 2006.
- МИЛОРАДОВИЋ 2017. MILORADOVIĆ, Živoslav. Kovin. *YU mitologija* [online]. Доступно на <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/kovin/> 19.03.2017.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 2008. МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- МФРБЕ. ВЪТОВ, ВЪРБАН. *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново: Издателство „Слово“, 1999.
- НФРБЕ. АНКОВА-НИЧЕВА, Кети. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- СИМИЋ 2015. SIMIĆ, Slobodan. „Kasno“, *Danas* (21. oktobar 2015) [online]. Доступно на http://www.danas.rs/danasrs/kultura/kasno_11.html?news_id=309959 21.03.2017.
- СЛАВЕЈКОВ 1889. СЛАВЕЈКОВ, Петко Рачов. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Част 1. Пловдив: Единство, 1889.
- СЛАВЕЈКОВ 1897. СЛАВЕЈКОВ, Петко Рачов. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Част 2. София: Иван П. Даскалов и сие, 1897.
- СЛАВЕЈКОВ 2003. СЛАВЕЈКОВ, Петко Рачов. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. Състав. Иван Гранитски. София: Захарий Стоянов, 2003.
- СрпКор. *Korpus savremenog srpskog jezika* (2013) [online]. Доступно на <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus2013adv.php> 19.03.2017.
- СТОЈИМИРОВИЋ 2016. STOJIMIROVIĆ, Olivera. „Zašto se kaže: Kasno Janko na Kosovo stiže“, *Ekspres* (16.07.2016) [online]. Доступно на <https://www.ekspres.net/drustvo/zasto-se-kaze-kasno-janko-na-kosovo-stize> 21.03.2017.
- СЧФИ-П. ČERMÁK, František a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*. Praha: Leda, 2009².
- СЧФИ-ВН. ČERMÁK, František a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009².
- СЧФИ-ВС. ČERMÁK, František a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha: Leda, 2009².
- УТЈЕШЕНИ 1969. UTĚŠENÝ, Slavomír. Od Šumavy k Tatrám. *Naše řeč*, 4/52 (1969), 213–217 [online]. Доступно на <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5451> > 31.07.2016.
- ФРБЕ. НИЧЕВА, Мира. *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив: ИК „Хермес“, 2002.

- ФРБЕ I. НИЧЕВА, КЕТИ – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, СИЈКА – ЧОЛАКОВА, КРИСТАЛИНА. *Фразеологичен речник на българският език. Том I. А–Н*. София: Издателство на БАН, 1974.
- ФРБЕ II. НИЧЕВА, КЕТИ – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, СИЈКА – ЧОЛАКОВА, КРИСТАЛИНА. *Фразеологичен речник на българският език. Том II. О–Я*. София: Издателство на БАН, 1975.
- ФРСЈ. ОТАШЕВИЋ, ЂОРЂЕ. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: ИК Прометеј, 2012.
- ФРХСЈ. МАТЕШИЋ, JOSIP. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO Školska knjiga, 1982.
- ХрвКор. *Hrvatski jezični korpus: cjeloviti (2007–2011)* [online]. Доступно на <http://riznica.ihjj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html> 19.03.2017.
- ХСРПФ. FINK ARSOVSKI, Željka et al. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjiga, 2006.
- ХФР. MENAC, Antica – FINK ARSOVSKI, Željka – VENTURIN, Radomir. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
- BJ Bikers. Forum* [online]. Доступно на <https://forum.bjbikers.com/index.php?topic/94620-kovin-03082013/> 19.03.2017.
- OSNUTAK i izgradnja Bolnice* [online]. Доступно на http://bolnica-vrapce.hr/web/?page_id=128 20.03.2017.
- RS-metal* [online]. Доступно на <http://rs-metal.com/sve-i-svasta-19/gandor-lov-na-mocnu-nirdalu/10/?wap2> 19.03.2017.
- TISKOVÁ zpráva k výstavě: „Od Šumavy k Tatrám“ – Historické lidové kroje Československa, 4. 6. – 2. 10. 2016*. Regionální muzeum v Českém Krumlově. Český Krumlov, 23. 5. 2016 [online]. Доступно на <http://www.muzeumck.cz/wp-content/uploads/2014/07/TZ-Od-Šumavy-k-Tatrám-1.pdf> 31.07.2016.

Павел П. Крејчи

РЕГИОНАЛНЫЕ И ЛОКАЛЬНЫЕ ТОПОНИМЫ В СЕРБСКОЙ, ХОРВАТСКОЙ, БОЛГАРСКОЙ И ЧЕШСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИЯХ

Резюме

Компаративный метод позволяет нам сделать интересные выводы. Исходя из упомянутых примеров очевидно, что часто существует какая-нибудь универсальная модель фразеологического выражения, которая используется в нескольких национальных сообществах и которая показывает различия только на позиции топонимического компонента (серб./хорв. *мирна X*, серб./хорв./болг. *iproћи као X на Y...*), с другой стороны, мы можем показать модель, которая связана только с определённым национальным сообществом, с его языком, и для которой нет аналогии в другом, хотя соседнем языке (болг. *X от Y* в смысле «я не знаю, кто»). Топонимический компонент (или то, что он представляет собой) может быть в прямом мотивационном отношении со значением фразеологической единицы (*Косово, Chlumec*), когда без определённого культурно-истори-

ческого образования или знания нельзя правильно интерпретировать (раскодировать) некоторые фразеологизмы. Но, конечно, имеются также случаи, когда топонимический компонент не должен иметь никакой семантической связи со значением фразеологизма, частью структуры которого он является – примером этого может быть чешское словосочетание *vrabci z Čech* или болгарское *кум Душан от Ниш*.

Ключевые слова: сербская фразеология; хорватская фразеология; болгарская фразеология; чешская фразеология; фразеологизмы с топонимическим компонентом.

Pavel P. Krejčí

REGIONAL AND LOCAL TOPONYMS IN SERBIAN, CROATIAN, BULGARIAN AND CZECH PHRASEOLOGY

S u m m a r y

The comparative method allows us to make remarkable conclusions. In the examples, it is obvious that there is often an universal model of phraseology used in several national societies and which shows differences exclusively in the toponymic component (Serb./Croat. *mirna X^{TOP}*, Serb./Croat./Bulg. *proći kao X^{ANTHROP} na Y^{TOP}...*). On the other hand, we can reveal a model that is associated only with a certain national community, with its language, and for which there is no analogy in another, although neighboring language (Bulg. *X^{ANTHROP} ot Y^{TOP}* in the sense of “I do not know who”). The toponymic component (or what it represents) can be in a direct motivational connection with the meaning of the phraseme (*Kosovo, Chlumec*), where without some cultural-historical education or knowledge, certain phrasemes cannot be correctly interpreted (decoded). There are, however, cases where the toponymic component may have no connection with the meaning of the phraseme in which it is a part – an example of this is the Czech collocation *vrabci z Čech* or the Bulgarian *kum Dušan ot Niš*.

Keywords: Serbian phraseology; Croatian phraseology; Bulgarian phraseology; Czech phraseology; phrasemes with a toponymic component.